

Erdély tizenegyedik parancsolata

Minden irányba terpeszkedő-bővülő szülőfalumban töpörödő-rokkanó szülőház. Akinek gondjai és örömei közé ilyet adott az Isten: a világ végéről is holtig hazajár. Némelykor úgy gondolom, hogy még azután is. Holtában? Hát persze! – mondom pislákoló reménnyel a számárfület mutogató kétkedésnek. Ilyenkor segítségemre siet a leghűségesebb dallam, mely gyermekkoromtól kezdve máig elkísért. Remélem, holnap sem veszi észre, hogy hervadatlansága mellett én már aszú-sömörödött vagyok; éneke-virágja-lombjahullott vénség a zsendülő tavaszban. Sok minden elmarad mögöttünk a véges iramlásban, de némán is velünk tart a remény, hogy porból-hamuból is kiszabadít a Rendelés. Gyermekhez nem illő módon, valósággal végrendeletként szólt imígyen az említett hűséges ének már hétéves koromban:

*Ha meghalok, szellő légyen belőlem,
járó-kelő holdvilágos mezőben.
Emberektől elbujdosott fájdalom,
melyet el nem olthatott a sírhalom.*

Erdőn-mezőn, vadonatúj hangon, keresztleletlen vágyak rabjaként merengve adtam tudtul a világnak, hogy ne búsuljon, mert örökre vele maradok. Bujdosó fájdalomként ugyan, de győztesen kiszabadultam a sír sötétségéből.

Nem képzelgés, hogy láttam is magam szellőként, rezgő nyárfa lombját fuvintás-szelíden surrogatni, álomba szenderíteni. Ahogy üres templomunk és valaha volt, ám elrabolt és betiltott iskolám előtt ballagva megállok a szülőház kapujában: odabólintok a nyárfának, amelyet szellőként rezgettettem földi vándorutam reggeli óráiban. Nézem is hosszan. Fenyőfaként köszön vissza nekem, méregzöld karjait lóbálva.

Már nem emlékszem, hogy apám csemete-ültető kedve szerint a két fa mikor cserélt helyet, hogy egyik Hargitáról mesélgessem, a másik szilveszteri töltött káposztát főzzen anyám kicsi konyhájában.

Ez így nem lehetett igazságos honfoglalás a fenyőfa részéről. Mostani állapotában mégis megsajnálom. Apám gyönyörködve ügyelte-figyelte sudaras növést, míg el nem ballagott négyökrös szekeren, föl a temetőbe. Hat év múlva követte őt anyám. Vitte magával a reményt, hogy négy fiával és unokáival meghosszabbította magát az időben. Bölcsőjét a század eleje ringatta, koporsóját annak a vége zárta le. Kilencvenegy esztendejével és halott arcán szíromlevélnyi mosolyával mintha azt mondta volna: földi létének minden percéről nyugodtan, tiszta lelkiismerettel ad számot az Úr előtt.

Mintha nem ismerne már, gyanakodva, szinte segítségért nyikorogva nyílik a kapu, mikor az udvarra lépek. Régen zsebkendőnyinek neveztem. Jobbágykunyhónak mérték. Fészekmelegét ma is érzem, de szíven ütő nagy változás a csend, mely elborít, és nem pihentet. A hiány fájdalmát kelti bennem.

Haj, mi volt itt régebben! Mikor a szülőfaluból messzire szakadt fiúk, hárman megérkeztünk családostul, öreg szüléket felköszönteni, karácsonyt, húsvétot, piros pünkösöd napját megünnepelni.

Ha nyár volt: a kert sűrűjéből sietett elibénk anyám. Öreges igyekezetében meg-megbotolva félszárnyúlag és kacagva jött felém, hogy ölelésközelben fölszálljon, a nyakamba repüljön. „Istenem! Bételt az álmom!” Tornác végéből, lagúna-kék tekintetével apám számolta az unokáit, hiányzókat reklamálva. De magasra csapott akkor a zsvajv, az örömlárma! Most üres a ház. Lakatlan, előregedett és szomorú.

Hályogos ablakaira pókok szőnek hálót. Kéményén varjak kárognak. A kerek kút korhadó kávája megdőlt, vize mélyre húzódott. Nem kíváncsi az arcomra. Körötte honfoglaló dudva: valamikori lugasunk helyén gyalogosan menekül az inda, venyige. Madárnak sem jut már szőlő – gazda nélkül.

Lelki fülem dorgáló szülői szavakat hall: *bát semmivé lesz itten, ami mindenünk volt?* Fájdalmas kérdés. Szomorú látvány. Sokan kérdezhetnék odafentről a síri világból, hogy e helyen, ahol hajdan magyar falu állott, mára hány *az elhagyott lak* s a gyermektelen állapotból sírba hulló özvegy és tanyai remete? Miként költözik emlékebe egy néma, remete nép? Sok családnak szakad itt magva. Isten verése rajtunk, mert nem adtak munkát a bölcsőnek.

Fürtösen szaporodó román gyermekáldás láttán, magyar bűnként emlegette anyám a rengés hivatásától megfosztott bölcsőt, amelyben nem csecsemő sírt, hanem dió zörgött, szemes paszuly száradt.

Az emlékezésben vigaszt remélve lépek be kicsi konyhánkba az örökkön vendéget váró, mit mondjak, még Mátyás királyra, Bethlen Gáborra is számító *tiszta-szobába*, vagyis *elsőházba*.

Apámmal, anyámmal találom szemközt magamat.

Édeni-szép, fiatal arcuk páros egyszemélyként néz le rám a falról, nagyított kép formájában.

Hetvenhat éves kép. Esküvőjük alkalmából készült.

Mikor az olasz fogságból immár hazája veszetten megtért honvéd tüzér oltár elé vezette a neve szerint is Székely lányt. Mikor a roppant veszteség olthatatlan bánatában a menyasszonyi búcsú is vigasztalásként hangzott el az ismeretlen végzet felé tartó magyarok számára.

Mert ígéretes közösségi létről, üldöztetésben is a fennmaradás reményéről szólt a násznagy a menyasszony nevében, mondván:

*Ifjú menyasszonyunk tudom,
hogy így szólna,
szíve érzelmitől ha szavakhoz jutna.
Drága édesanyám, én szerelmes dajkám,*

*gondokban virrasztó, kedves édesapám!
Búcsúzom tőletek és testvéreimtől,
a szülei háztól, gyermekéveimtől.
Sárrika, Mariska, József és Istvánka,
Erzsébet és Gergely, Esztiike, Ilona,
valamint Zsófiika, s legkisebbik húgom,
rubintos Rebeka!
Látom szemetekből, hogy ti is könnyeztek.
Kedves testvéreim, el ne felejtsetek!
Szívemből kívánom! Isten veletek!*

A cigányok tust húztak. A testvérek tizenegyen voltak. Kicsik is, nagyok is sok könnyet hullattak. Pedig a menyasszony, édesanyámra menendő, szerelmes urát hűséggel követve, csak egyik utcából a másikba költözött.

Szép testvéri seregtől búcsúzott az apámra menendő vőlegény is. Ők heten voltak. Sütő Mihály és Ilyés Ágnes gyermekei. Náluk is ez volt a törvény: a gyermek nem gond és galiba, hanem Istennek áldása. Székely Gergely nagyapám öreg Bibliájában Márk evangéliumából idézett mottó alatt olvasható a pontos bejegyzés gyermekeinek születéséről. Szentírás, család és a közösségi jövőnek ősi parancsa szólt ekképpen Jézus szavaival: „*Engedjétek hozzám jönni a gyermekeket, és ne tiltátok el őket; mert ilyeneké az Istennek országa.*”

Ilyeneké lett Magyarország a '67-es kiegyezés utáni években, borzalmas sebek, csonkulások gyógyultával. Mikor megannyi történelmi tarvágás után fiatal és bizakodó nemzedékek Hargita-vonulatai nőttek föl, a *kétországos* nemzetből egyetlen, egységes magyarságként a Kárpát-medencében. Mikor Széchenyi, Ady, Kemény Zsigmond zúzmarás rémlátásainak helyén a soknyelvű hazában honalapító és államalkotó szerepe, súlya szerint kapott új erőre, szaporodott kedvezőbb arányban a magyar. Kedvező gazdasági széljárásban vetett roppant hullámokat az országépítő, jóléti-gyapító munka. Vitatkozhatunk váltig a tizenkét pontos, '48-as Jókai császárimádó pálfordulásain; élete végén nem önáltatásként fájlalta, hogy boldog meséléseinek világától örökre meg kell válnia. „Ha ma elhagynám a földi világot, csak azt tudnám referálni annak a másik világ népének, hogy ez az elhagyott nagyon szép világ volt.”

Mezőségi, pusztakamarási atyámfiak nem olvasták Jókai Mór naplementi valloását. Nem részesültek az oly sokat ócsárolt millenniumi ünnepek örömeiből sem. A gyermekáldást, a bokrosan dús családot sem szánták a honszeretet igazolásának. Öntudatlanul és akaratlanul mégis a nemzeti megújulás erdélyi hullámverésének voltak részesei. Nem azt mondták: legyünk többek, számosabbak a másajkúaknál, adj Uram hozzá gyermeket! Nem! Egyebet sem mondtak, ami nemzetstratégia lett volna. Hanem azt gondolták, és retorika nélkül vallották, hogy álmainkkal a lakatlan jövőt benépesíthetjük, ám ahhoz először és mindenek előtt fenn kell maradni. Magyar tehát, amikor elmegy, a megüresedett helyén magyart, magyarokat hagyjon! Ezt anyám szokta mondogatni, mintha Hemingwaytól kölcsönözte volna a francia mondást: „*Il faut (d'abord) durer*”.

Nagy családos elődeink titkon azt remélték-hitték persze, hogy a fennmaradás küzdelméhez az ország is fennmarad.

Ez a hitük és reményük Trianonnal, a magyar fájdalom viharzónájában szertefoszlott. Szent István örökségén osztozó utódállomok másod-harmad-hetedrendű állampolgáraiként, sátánarcú jövődjére már nem mertek gyereket bízni. Egyik nemzedékről a másikra aláhanyatlott a nagy család méltósága, megbecsülése és vágya. Tizenkét testvér után jöttek hatan, hárman, világra szomorodott az egyke, azután az *egyse*. Végül valóságos természeti csapásként zúdultak ránk azok az eszmeáramlatok, amelyek szerint szájalmas és nevetséges minden, ami közösségi az abszolút individualizmussal szemben; és nem csupán szájalmas, de ártalmas is minden, ami nemzeti gond s ezen belül üldözendő is, ha magyar. Ha nyelvünkről még ma is elmondhatjuk Arany Jánossal, hogy minden nyelv hat rá – kivéve a magyart: kétszeresen igaz az is, hogy nemzeti érdekeinek védelme dolgában körülöttünk minden nép egységes, kivéve a magyart. Megannyi kísértés, poétikusabban: szirénhang közül talán azért választottam az írást, hogy erdélyi sorstársaim számára százszor elmondhassam: miként a legutolsó indián törzset, minket, kissé patetikusan szólva, Bethlen Gábor népét is megilleti a sajátosság méltósága, mely nem egyéb, mint emberi-nemzeti jogaink összessége. Mivel pedig mindezekről közel száz esztendeje megfosztottak minket, végzetesen egysíkúvá sikeredett minden írói munkám. Tragikusan sajátos erdélyi viszonyaink között semmi különös, semmilyen szellemi fordulás nincs abban, ha fokozatosan önmagára találva, az író is szembe kerül elnyomóival, akik azt kérdik tőle: összetéveszti talán magát a népével, nemzetével? Ó, Istenem! Hisz nem vagyok én vátesz! Hát kinek van mersze Petőfi és Ady csillagát saját homlokára képzelni? Azt viszont elmondhatja: ott kezdődik az ember, ahol összetéveszti magát mindazzal, amitől megfosztották.

Lassan lemegy a nap. Menyasszony-anyám, vőlegény-apám édeni-szép fiatal arca homályba borul. Bezárom-lakatom a szülőházat, s mondom magamban Mikes-kelemenkedve: úgy szeretem Marosvásárhelyt, hogy el nem felejthetem Pusztakamarást. Egy darabig ő sem felejt engem. Karjában hordozott, a térdén lovagoltatott. Szórvány-magyarok mindigvaló reményeként süllyed már a Holttengerben. Nem lesz az vigaszunk, hogy Atlantiszként harangoz a mélyben, a költő pedig könnyezve hallgatja. Erdély siralmas énekeit ma senki nem szereti. Legkevésbé maguk az erdélyiek. Van, aki tizenegyedik parancsolatként szól ekképpen, és csak önmagához: itt maradni kell akkor is, hogyha nem lehet.

*A gordiuszi csomót nem elvágni kell**

A Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek e mostani magas fórumán egyik legalapvetőbb sorsproblémánk gondját kívánom Önökkel megosztani. A nemzeti közösségünket több mint háromnegyed évszázada abszolúte megérdemlő autonó-

* Elhangzott az RMDSZ szatmárnémeti kongresszusán 2003. február 2-án.

miáról szólok. Nyugat-Európában, például Angliában devolúciónak is nevezik. Ez latin fogalomként ugyebár *átruházást, háramlást* jelent. Egyes központilag gyakorolt jogok helyhatósági szintre való átruházásakor használják. Minálunk ritkán fordul elő. Ikertársáról viszont, az autonómiáról sokat írtak-beszéltek az elmúlt évtizedben. Átúgott rajtunk könyvtárnyi elméleti futam és doktriner fejtegetés. Nem oktanul. Ez a mi „kényesnek” mondott problémánk, ez a gordiuszi csomó Macedóniai Nagy Sándor módjára karddal nem oldható meg, nem vágthatjuk ketté. Többek közt, mert nincs is kardunk hozzá. És ha volna? Akkor is Illyés Gyulának van igaza: minden gordiuszi csomót ujjaink használatával oldjunk meg, türelemmel, hozzáértéssel. Ezt is cselekedtük mindig, minden körülmények között, bár nem nagy sikerrel. Így vagyunk kénytelenek gyakorta találatainkhoz igazítani a céltáblát. A türelmünkéből sokra futja, a hozzáértésünk már kevesebb – Machiavellitől szekunda jár nekünk –, a megértés pedig többségi honfitársaink részéről – az autonómia dolgában – majdnem semmi.

Többek közt félrevezettség okából is. Demagóg zsurnaliszták, parlamenti bársonyszékavadászok ez ügyben is macskát rajzoltak a közélet falaira, majd egérnek képzelvén magukat, rángógörcsös mongol veszedelmi rettegésbe fogtak, babért szerezve néphülyítésben. Ne csodálkozzunk, ha ily módon az erdélyi magyarság köreiben is tapasztalható már a tünet, melyet én Gambetta-effektusnak hívok, ugyanis a francia politikus taktikai tanácsa igazolódik benne. Közismert ugyebár: vágyatokat, álmotokat „egy percig se feledjétek, egy szóval se említsétek!”. Csak-hogy a hallgatás, az elhallgatás útján sehová sem jutunk. Romániában románok nélkül politikai cselekvést, hasznunkra valót elképzelni éppoly botorság, amennyire lehetetlen is. (Aki politikai szimulátorban képzel magának mesés küzdőteret, az más műfaj, mondjuk, cervantesi.) Szólni kell tehát, Kós Károly-i módon, erővel, kristályos gondolatisággal. Szólni kell a román demokrácia legjobb erőihez, mindazokhoz, akik megértik, hogy a *devolúció* annyi, mint *evolúció*, európai eszmékben fogant minőségi változás lehet a román társadalomban. Ikerfogalma pedig, az autonómia, mely semmiben sem veszélyezteti a román államiságot, szövetségünk értelmezésében és Markó Béla fogalmazásában is egy közösség jogát jelenti „ahhoz, hogy az őt és csakis őt érintő kérdésekről, iskolájáról, kultúrájáról, gazdaságáról szabadon határozhasson”.

Stratégiai célunk ez. Némelyek által figyelmen kívül hagyott parlamenti és kormánykörüli iszapbirkózásban, funárlelkületű, magyarelles honatyák, publicisták vokális tatárjárásai közepette haladtunk elébb jó néhány ügyünkben – az áhított önrendelkezés felé, amelyről ugyancsak Markó Béla így szólt legutóbb: „Távol vagyunk-e még... az autonómiától? Igen, távol vagyunk.” Ha ez sikerpropaganda, határozzuk meg újból a szavainkat. Bizonyosság marad továbbra is, hogy szövetségünk eredményeit, kudarcait az országos politikai folyamatok, erőviszonyok összefüggéseiből kiszakítva megítélni nem lehet. Annál könnyebb elítélni, kicsinyelni, miközben a minket megillető restitúciót az állami és a gordiuszi csomót nem elvágni kell.

Mondandóm irányát követve most arról a belső vérzésről kell szólnom, minek folytán közel kétmillió nemzeti közösségünk másfél milliónyira fogyatkozott. Ré-

szint kivándorlás, részint a gyermekáldás ritkulása folytán. Emlékszünk ugye bölcs és bátor Deák Ferencünk válaszára, mit a sorkatonák folytonos létszámnövelése dolgában adott a királynak: *a magyar anyák egy évben csak egyszer szülnék, felség!* És ma már? Ugyan azt is mondhatná: *egyszer egy életben*. Harmadsorban pedig rossz századaink nagy romlásaira emlékeztető kóros jelenség terjed, súlyosbodik, és követeli, hogy ünnepterápia helyett az erdélyi szórványmagyarság nyelvi pusztulásának folyamatát állítsuk meg – ha lehet. Nagyjából 400 000 magyar sorsáról van szó. A közismert, ám gyakorlatilag eléggé föl nem karolt algyógyi kiáltvány hiába szólt hozzánk olyan drámai erővel és bizonyító tényekkel, ahogyan csak Kós Károlyék szóltak hajdan. Pedig 63 református szórványgondozó lelkipásztor, köztük Vetési László, a kiáltvány szerzője cáfolhatatlanul mondta ki és bizonyította, hogy az asszimiláció torkában vergődő közösségünk magyarként az utolsó előtti perceket éli. Miért? A szerző így válaszol erre: mert a peremmagyarság számára „a másság nem érték, a sajátosság nem méltóság, hanem szégyen, a magyarság stigma, a magyar nyelv megpecsételés, az azon való kommunikálásnak használati-gyakorlati értéke nincs.” (Akár a csángó dráma, azzal a különbséggel, hogy egyházi üldözést az erdélyiek nem szenvednek. Az az inkvizíciós agresszivitás, amit csángó földön anyanyelvi istentiszteleti és oktatási követelés miatt papok, isten szolgálói Isten gyermekei ellen fényes nappal Európában elkövetnek: példátlan a maga nemében.) Kiút itt is csak az autonóm nyelvi tér, az önrendelkezés.

És itt már helyben vagyunk. Régóta hangoztatott, minden lehetséges hatalmi szinten ismételt ellenvélemény az autonómiával szemben: nem egyéb a nacionalista jellegű elszigetelődésnél, szegregációnál, következménye pedig a lemaradás, az esélyegyenlőtlenség. Meg aztán: területi és személyi autonómia? Ilyen nincs is Európában! Továbbá: a nemzetiségi kérdést oly módon oldottuk meg, hogy az minden európai normát meghalad.

Befejezésként, nagyon röviden néhány ilyen meghaladott normát említek föl – megértést kérve mindazoktól, akik számára semmi újat nem mondok. Esetleges parlamenti felszólalók érveit is gyarapítva hozok föl egyet-mást minden munkanapra.

Hétfőre Finnországot, ahol – a lakosság valamivel több mint 7 százalékát kitevő svédekre való tekintettel – a hivatalos nyelv a finn és a svéd. Turkuban állami svéd egyetem működik, Helsinkiben pedig két svéd tanítási nyelvű főiskola. A hadseregben a finn vezényleti nyelv mellett svéd kiképzési nyelvű alegységek is vannak. Svéd nemzetiségű a honvédelmi miniszter. És nő. Mikor Kányádi Sándorral ott jártunk, az egész országban olvasható kétnyelvű feliratokat fényképeztük.

Keddre ugyancsak *Finnországot* említem, vagyis az autonóm Åland-szigeteket. Ahol többen élnek a svédok, munkahely-követelmény a svéd nyelv ismerete. A letelepedési engedély is ehhez kötött. A hadkötelezettség eltörölve, a szigetlakó pedig finn hadseregbeli szolgálatra sem kötelezhető. Mi látható még ott? Svéd kormányzó, svéd minisztériumok, svéd miniszterelnök. És mennyi a svéd lakosság száma? Nem kevés: 25 000. Ők ennyien ragaszkodnak a saját pénznemhez, a saját bélyeghez is. Tudják, hogy miért.

Szerda – Katalónia. A hivatalos nyelv a katalán, második a spanyol. A gyönyörű és hatalmas Spanyolország a nyelvi régiók megoszlása szerint 17 autonómiában biztosítja népeinek az önrendelkezést, tartományi parlamenttel, kormánytanáccsal, törvényszékkel stb. Katalónia gyakorlatilag állam az államban, élén az autonómia elnökével és házelnökével. Feliratok mindenütt csak katalánul.

Csütörtök – Dél-Tirol. A hivatalos nyelv a német, az olasz és a *ladin*. D, mint dicséretes. Utóbbi népcsoport 18 500 főnyi közösség. Az autonómia összlakossága a félmilliót sem éri el; az 58 milliós olasz állam lakosságának 0,5%-át teszi ki a déltiroli német kisebbség, mely autonómiát követelt és kapott. Idő híján erről most csak annyit, hogy a két nagyobb népcsoport, a német és az olasz párhuzamosan önálló iskolai hálózatában a *másik nyelv* tantárgyként oktatása kötelező.

Végül, ha *péntek*, akkor *Moldávia*. Románia vértestvére, nemzetrésze. Több mint hárommillió román, kevesebb mint 200 000 főnyi gagauz népcsoport, amely bibliai sugallatra választott magának harci módszert: Zörgessetek, és megnyitattik néktek! Aztán zörgettek, dörömböltek is. Nem lőttek! És román honfitársaik parlamentje, kormánya révén megnyitattott nekik a Gagauz Autonómia minisztériumokkal és önálló gagauz állami egyetemmel stb. Többségi megértés, humánus és emberi jogi tisztelet dolgában tehát Moldáviát is nyugaton kell keresni.

Jól működő autonómiát legalább huszonötöt felsorolhatnék még – csupán Európában. De csak ismételném magam.

Kívánom a kongresszusnak: mivel történelmi vízválasztóhoz érve drámai gondoknak nézünk elébe, olyan cselekvésprogramot dolgozzon ki, amelynek megvalósítása közben megannyi váratlan akadály, Szkülla és Kharübdisz között haladva céltábláinkat egyszer se kelljen a találatokhoz igazítani.

Muszáj visszafordulnom...

Drága pusztakamarásiak, falusfeleim, rokonaim, testvéreim!

Főtiszteletű, főtisztelendő, nagytiszteletű urak, lelkem vigasztalói e mai napon, és mindannyian, akik itt szóltatok, drága barátaim, kollégáim, íróhátsáim!*

Nehéz most nem az álom, hanem a válasz lehetősége, mert úgy felruháztatok itt engem, hogy ez a mindenek útján is elegendő lenne vigasztalásnak: de erre az útra még várnom kell, vagy várni akarok legalábbis. Úgy felruháztatok engem jelzőkkel, hogy azok közül egyiket-másikat muszáj megosztanom, mert egyedül nem vállalhatom, nem illet meg engem. Az erdélyi magyar írás fejedelemsége – valójában Erdélyország fejedelemsége – Bethlen Gábor óta és után is mindannyiunké, mindannyiunkra elosztva: és különösen azokra most ez alkalommal, akik velem

* Elhangzott Pusztakamaráson, 2002. június 16-án, a református templomban, a szerző 75. születésnapja alkalmából rendezett ünnepségen.

vagytok, drága kollégáim, az írás mesterei, akik erővel, biztatással, szolidaritással tartjátok bennem is a lelket. Azzal az erővel, ami bennetek sokszor nagyobb, és az írásnak azzal a képességével, amely engem nem egyszer – hála istennek, hiszen a jövőre gondolok – meghaladott és meghalad.

Mármost köszönet dolgában hetvenötödik esztendőm fordulóján muszáj visszafordulnom. Nem maradhatok meg ennek az órának a keretében, mert úgy érzem, fogyó esztendeim után az öregségnek mégiscsak azon a fokán állok, ahol a tanácsadás, a jókívánság, a munkára serkentő könyörgés részemről el kell hangozzék: és éppen most. Engedjétek meg, hogy Isten házában kegyelettel említsem föl mindazokat, akik nélkül itt, ma ez a maradék közösség sem létezne. Föl kell említenem az ő alakjukat, példamutatásukat, annak a jövődönnek az érdekében, amelyet nem látunk még világosan Pusztakamaráson, a Mezőségen és a szórványmagyarság világában, mert nem világosak a cselekvési lehetőségeink sem mindenütt... Azok a sötét felhők, amelyek fölöttünk mint nemzeti közösség fölött léteznek, arra köteleznek bennünket, hogy komor gondokat is fölemlítsünk. A kegyelet jegyében akarom mindannyiótok figyelmét felhívni arra, hogy ha mi itt Pusztakamaráson nem vesszük számba szükséges komolysággal, drámaisággal, kegyeleti hálával meg a példamutatás átvételével azt a világot, amelyből most kisodor bennünket a történelem, akkor a jövőnk is problematikus, és nehezebben lesz megőrizhető.

Azt hiszem, nem értitek félre, ha személyes példával próbálok érzékeltetni ennek a mi pusztakamarási, magyar közösségünknek a felfelé ívelő szakaszát és a zuhanásait is. Székely Gergelyt és Dezméri Máriát, anyai nagyapámat és nagyanyámat említem, az ő Bibliájukban az első oldalon Márk evangéliumának szavai olvashatók: *Engedjétek hozzám jönni a gyermekeket, és ne tiltsátok el őket, mert ilyeneké az istennek országa.* Gondoljátok el, milyen érzéssel olvasom én nagyapám kezeírását akkor, amikor már nincs az az egy gyermek, akivel a mi magyar elemi iskolánkat tovább folytathatnók. És milyen érzés kerít mindannyiunkat hatalmába, amikor Székely Gergely családjára emlékezve – akár a jelenlevő kamarásiak a saját családjukra – a névsorokra gondolunk. Voltak 1897 és 1900 között újszülöttek tizenegyen ebben a székely faluban, mert székely falu Pusztakamarás, a legősibb székely terület, s akkor ilyen névsor született a családban: Sárika, Mariska, József, István, Erzsébet, Gergely, Ilonka, Esztike, Zsófia. Sorsom megengedte, hogy valamennyiükkel együtt éljem az életemet, és a sors döntése folytán megadatott ennek a gyönyörű névsornak az utolsó viselőjét, Székely Esztert utolsó útjára kísérem, nyolcvanhét éves korában. Vajon lehet-e olyan merész álmunk, hogy ennek a névsornak nem a teljességét, csupán egy részletét képesek legyünk újból megállmodni és ideköltöztetni a faluba?

De ne legyek igazságtalan, csupán az anyám irányába nézve, mert apámra is ezzel a kegyelettel kell gondolnom. Mert ők 1892 és 1910 között kilencen voltak testvérek, és életben maradtak hatan. És hívták őket ekképpen: András, Katalin, Ágnes, Juliska, Anna és László. Ők már emlékebe költöztek mindannyian, de elvárták valamennyien tőlünk, utódaiktól, hogy a gyermek helyét teremtsük meg az életünkben. Tőlük kaptam én olyan indítást, amely egyben meghatározta, hogy

mi légyen az a gond, amit fel lehet és fel kell karolni a jövőre nézve. Hogyha az említett évszámokat megismételjük, nagyon könnyen megállapítható, mikor és talán minnek a következtében támadt a mi sorsunkban az a hatalmas zuhanás. 1897 és 1919 között élte Magyarország a legtragikusabb éveit. 1920-szal kezdődőleg került új főhatalom alá, és Trianon döntéseinek következtében élt meg olyan nyolc, keserves évtizedet, amelyben nem csupán a lehetőségei, de az élet fenntartásához szükséges erői is megcsappantak. Amikor a testi, lelki nyomorúságot biológiai lehangolás, a lelki erő megtörése is követte: mert rabságban, üldöztetésben és közösségi halálra ítéltetésben, ami a nyelvet, a kultúrát és a múltunkat is érinti, a család felvirágoztatásának folyamata is megtörik. Ahol tizenegy gyerek volt Trianon előtt, ott hat gyerek lett Trianon után, majd azután három gyerek lett egy politikai elnyomatás idején, majd aztán lett egy gyerek néhány családban, és azután lett egy sem. Amikor is a teljes üresség költözött be némely házasságba.

Itt az Isten házában, ahol először szavaltatott engem Tóthné Ida tanítónő, ahol először szólaltam meg közösség előtt dobogó szívvel és szoruló torokkal, kegyelettel kell visszagondolnom most Tóth Károly kántorra és tanítónkra is. Aki ha megállt négy-öt magyar előtt, akkor – meghallhattam messziről is – arról beszélt nekik, hogy Magyarország történelmét akkor is ismerniük kell a pusztakamarásiaknak, hogyha ezt az országot már nem úgy hívják. Akkor is ismerniük kell, ha szájba verik érte. Ezek az emlékek ragadtak meg bennem oly módon, hogy harminc-negyven esztendő után is egy-egy mondat erejét jelentették írásaimban. Azt jelentették: mondod-e még? Mondom. Akkor is, ha a fogainkat verik ki az igazságért.

Kegyelettel emlékezem Istók Sándorra, a lelkészünkre, aki gyönyörű monográfiában próbálta fölmérni ennek a kis közösségnek a történelmi hullámvászonban alakuló népesedését, a kiszakadó erecskéket ebből a kis tavacsokból: mert ilyen ez a mezősi világ, tele van tóval, majdnem ezerrel, mint Finnországban. Aggodalommal és reménnyel iktatta az újszülötteket, számolta az elhunytakat, és próbálta ebből a jövőt kalkulálni. Kegyelettel gondolok Jenei Sándor jótövömrre, aki nélkül nem jutottam volna el Nagyenyedre és a Bethlen Kollégiumba; aki nélkül nem indítottak volna el engem szekérral Kissármásig, onnan pedig vonattal tovább. (Első alkalommal találkoztam ott az iparnak eme csodájával.) Kegyelettel emlékezem Kemény báróné Lola asszonyra, aki ágyneművel ruházott fel, hogy elmehessek a Kollégiumba. Kegyelettel emlékezem azokról a papokról, lelkészekről, tanítókról, akik segítettek engem a szellemi felemelkedésben. S emlékezem ennek az asztalnak a közelében egy másik asztalra, az Úr asztalára, amelyet a század banditizmusának a jegyében, a lelketlenség és az istentelenség tombolása következtében képesek voltak innen nemrégiben ellopni: s amely nem azért volt nevezetes asztal, mert itt kereszteltek engem is.

És most Szász Ferenc tekintetes uramra gondolok, aki keresztapám volt, s akinek nagyobbik lánya kilencévesen tartott itt engem keresztvíz alá, édesanyja nem lévén már Pusztakamaráson. Az emlék, a hagyomány, hogy Szász Ferenc és lánya a jobbágyivadék gyerekeit itt keresztelte, több a pusztai emléknél. Mert azt jelzi,

hogy itt, a Mezőségen mindenkor tapasztalható volt a mélység és a magasság egyazon igyekezete egy nemzeti cél felé. Itt mindig tapasztalható volt azoknak az elkötelezettsége, akik ezt a templomot építették, akiknek neveit olvashatjuk, akiknek csontjai porladnak alattunk. Rájuk ugyanolyan kegyelettel kell gondoljunk, mint a jobbagyaikra, kiket '48-ban felszabadítottak, s akikkel a kisebbségi létben rendkívüli gonddal és figyelemességgel fogtak össze: mert a nemzeti gond fontosabb volt számukra, mint a szociális. A Mezőség viszonylatában nyugodtan elmondhatjuk, hogy az urak nagy részénél a nemzeti gond fontosabb volt a szociális gondnál. Sokat írtam én erről, és próbáltam ezt a sajátosan erdélyi magyar jelenséget érzékeltetni. Kegyelettel gondolok itt mindazokra, akiket mint földbirtokosokat, mint a magyar nemzet kiváló erdélyi fiait, 1944 körül megcsúfolt, meggyalázott minden olyan történelmi erő, amelyet vagy hadseregnek neveztek, vagy többségi hatalmi képviselőnek. Máig tisztázatlan Pusztakamarás lakossága meg az egész Mezőség veterán magyarjai előtt, hogy milyen páratlan, embertelen cselekvéssorozat után semmisítették meg Erdélyben a földbirtokos réteget, az arisztokráciát, amelyről annak idején Németh László is azt mondta: osztályként megszüntetni régi, sokat vitatott kérdés, de emberként és személyiségként megsemmisíteni őket elfogadhatatlan. A humánus embere nem fogadhat el semmilyen esetben ilyen megoldást.

Szólnom kell most minderről, mert hetvenöt esztendő után már több a bizonytalanság a jövő esztendei vagy azutáni szólásra. Hetvenéves fővel még mondhattam, kissé tréfásan, hogy kiragasztom a homlokomra: öregség miatt zárva. Nem biztos, hogy a nyolcvanas évfordulón ezt még kiragaszthatom: ezért kell elmondanom Önöknek azt, ami rendkívüli módon foglalkoztat engem, s mindaddig, amíg nem tudok írásban is igazságot szolgáltatni falum és környéke földbirtokosainak. Akikről hivatalos állami politikai és kulturális körökben – például Wass Albertről – egyebet nem állítanak, mint hogy fasiszta, tömeggyilkos meg hasonlók. Miközben mind olyan emberek voltak egytől egyig, akik a népfenntartó gondokban osztoztak. Vagy írókként, mint Wass Albert, vagy tudósokként, mint Szász Ferenc tekintetes uram, aki mezőgazdasági ügyek doktoraként nevelte az erdélyi magyarságot. A kezemben jár gyakorta egy kis könyv, amit 1945-ben adtak ki, s amely közvetlen módon foglalkozik a Mezőséggel, Pusztakamarással s a környékével. Azt írja az említett könyv szerzője, akit úgy hívnak, hogy Mathias Karp, s aki a bukaresti zsidó közösség képviselőjeként vett részt a Mezőségen olyan perekben, amelyekben magyar birtokosokat ítélték el; azt mondja, hogy 126 zsidót végeztek ki valóban fasiszta magyar katonatisztek parancsára. Ennek a vizsgálatnak az alapján jutottak el egy olyan abszurd hazugsághoz, hogy bűnösnek mondtak ártatlan helybeli embereket. A kolozsvári népbíróóság bűnösnek nyilvánította Bíró Józsefet, aki itt, Szilváson gazdálkodott, Betegh Sándor grófot Bágy községből, Kemény Béla kamarási grófot, aki soha életében nem ártott senkinek, mindenki ismerte, barátja volt a pusztakamarási román és magyar népnek. Hasonlóképpen marasztalják el Majtényi Istvánt, hasonlóképpen Vasmond Károly grófot és fiát, Elemért Kiscégről, Bethlen Dánielt, s mint később kiderült, Wass Albertet, akit halálra is ítélték. Egyetlenegy szempont alapján, azonnali ítéleti hatállyal megfosz-

tották őket összes vagyonuktól, birtokaiktól, lakásuktól. Ez alkalommal gyönyörű máglyatüzeket is lehetett rakni. Így égették el Kemény Zsigmond könyvtárát, és elégették a kéziratait.

Azért emlékeztettem az 1945-ben meghurcolt áldozatokra, mert amiként a múltat meghamisítva nem cipelhetjük tovább, azonképpen a jövőt sem képzelhetjük el úgy magunknak, hogy az említettek javait, a nekik visszajáró földbirtokot, kastélyt és minden értéket vissza nem szerezzük nekik: mert akkor önmagunkat csonkítjuk meg közösségként. Nem az ő személyi jólétüket szolgálná ez Pusztakamaráson sem, hanem a mi anyagi alapjainkat, a község anyagi alapjait lehetne megerősíteni. A pusztakamarásiak tanúsága is lehetővé teszi, hogy ezek az ártatlan áldozatok felmentést kapjanak a törvényesség útján. A mi jövőnk és a ma még hiányzó iskolánk nem képzelhető el másképp, csak azoknak az anyagi javaknak a biztosításával, amelyek nélkül itt a jövőt csak álmodhatjuk, de megteremteni nem tudjuk.

Befejezésül, drága rokonaim, drága költő- és íróbarátaim, nagytiszteletű lelkész urak, azt a reményemet szeretném megerősíteni, hogy lesznek, akik majd helyettem talán többet, jobbat cselekszenek, lesznek, akik szebbet, jobbat fognak írni.

Engem pedig megáld majd az a nyugalom, amellyel én innen a közelből mindent figyelni fogom. ✠